

BAZELE CONCEPTUAL-TEORETICE ALE AUTOREPREZENTĂRII PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

THEORETICAL FRAMEWORKS UNDERLYING SELF-ADVOCACY FOR PEOPLE WITH DISABILITIES

Natalia COJOCARU, ORCID: 0000-0002-6293-7785
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 159.923.2-056.36

e-mail: natalia.cojocar1978@gmail.com

The article provides a brief presentation of the historiography and conceptual-theoretical bases of the self-advocacy of people with disabilities. The article analyzes the contributions of researchers from the Western Europe, the USA, the Commonwealth of Independent States, and the Republic of Moldova, who address the issues of self-advocacy and social inclusion of people with disabilities. The article also analyzes how the concept of self-advocacy was introduced in the international academic discourse. The innovative element of this article consists in the scientific substantiation and the introduction of the concept of self-advocacy of people with disabilities into the field of study within the Republic of Moldova, provided that it has not yet been addressed in the local specialized literature. In the preparation of the article, an extensive review of specialized literature in the field was carried out, with the application of general scientific methods, including analysis, synthesis, generalization, inductive and deductive methods.

Keywords: *disability, self-advocacy, historiography and conceptual-theoretical bases of the self-advocacy.*

INTRODUCERE

Problematica dizabilității este una foarte complexă și multidimensională, reprezentând subiect al cercetării pentru diferite științe – sociologie, psihologie, asistență socială, științele juridice, științe ale educației, medicină, științe ale comunicării ș.a. Datorită interesului crescând din ultimele decenii, manifestat de către mediul academic pentru tematica dizabilității, în retorica științifică a anilor 80 ai secolului trecut și-a făcut apariția o nouă ramură – studii în domeniul dizabilității (disability studies). Inițial, cercetătorii din acest domeniu și-au orientat atenția asupra diferențierii conceptelor „deficiență” (atribut al corpului și/sau minții unui individ) și „dizabilitate” (construct social). Aceasta a creat premisele pentru diferențierea modelelor de abordare a dizabilității în cel medical și social, și deja către anul 1999 ultimul a fost acceptat ca fiind modelul de abordare potrivit domeniului de cercetare.

În acest context, cercetările s-au orientat pe multiple aspecte – definirea dizabilității, a tipurilor și formelor acesteia, explicarea comportamentelor persoanelor cu dizabilități, studierea atitudinilor persoanelor fără dizabilități în raport cu cele cu dizabilități, elucidarea modului în care persoanele cu și fără dizabilități interacționează și relaționează,

analiza politicilor din perspectiva impactului pe care îl au comportamentele persoanelor cu dizabilități în revendicarea propriilor drepturi, autodeterminarea și **autoreprezentarea** persoanelor cu dizabilități etc.

Prezentul articol oferă o prezentare succintă a istoriografiei și bazelor conceptuale-teoretice ale autoreprezentării persoanelor cu dizabilități. Totodată, este analizată evoluția introducerii conceptului de autoreprezentare în discursul academic internațional și național. Elementul inovator al prezentului articol constă în fundamentarea științifică și introducerea în știința din Republica Moldova a conceptului de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități. Fenomenul autoreprezentării nu a fost, deocamdată, abordat în literatura de specialitate autohtonă.

MATERIAL ȘI METODĂ

Articolul oferă o analiză a contribuțiilor cercetătorilor din Occident, SUA, Comunitatea Statelor Independente și din Republica Moldova.

În procesul de elaborare a articolului a fost realizată o amplă analiză a literaturii de specialitate în domeniu, cu aplicarea metodelor general-științifice, printre care metoda analitică, metoda sintezei, metoda generalizării, metodele inductivă și deductivă.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Preocupările științifice pentru definirea conceptului de autoreprezentare sunt relativ noi. Apariția conceptului de autoreprezentare în discursul academic al cercetătorilor europeni, americani și canadieni [1] este atribuită anilor 80 ai secolului trecut. În discursul științific din Republica Moldova conceptul de autoreprezentare nu a fost, deocamdată, elucidat.

Deși apariția conceptului este relativ recentă, premisele pentru fundamentarea științifică a acestuia pot fi găsite încă în teoriile clasice. Astfel, din perspectiva **teoriei structural-funcționaliste** (T. Parsons, M. Weber, E. Durkheim, K. Davis, W.E. Moore ș.a.) vom evidenția, în special, contribuția lui T. Parsons în explicarea acțiunii sociale. Acțiunea socială a fost definită ca alegere a indivizilor pentru a schimba o anumită realitate existentă, urmărind obținerea unui statut sau rol în cadrul unui sistem social. Raportată la conceptul de autoreprezentare, acțiunea socială este înțeleasă drept comportament social al persoanelor cu dizabilități care urmăresc schimbarea statutului lor în societatea contemporană.

Teoria **interacționismului simbolic** (G. Mead, H. Blumer, E. Goffman, C. Cooley, ș.a.) oferă o perspectivă utilă pentru studierea interacțiunilor sociale ale persoanelor cu dizabilități și a modului în care acestea își gestionează și își construiesc identitățile într-un context specific. Potrivit teoriei, *sinele* se construiește doar în interacțiune cu ceilalți, individul internalizând norme, așteptări și simboluri sociale. În cazul grupurilor sociale, sinele individual se transformă în conștiință de grup, reflectând identitatea colectivă. Prin prisma fenomenului de autoreprezentare, există dovezi privind formarea acestei conștiințe de grup: persoanele cu dizabilități nu mai percep ca normă ca alții să decidă

pentru ele cu referire la diverse aspecte ale vieții [2]. Totodată, potrivit acestei teorii, societatea este un produs al interacțiunilor cotidiene dintre indivizi, aceștia fiind capabili să influențeze schimbarea acestor norme și simboluri (de exemplu, prin inițiativele de autoreprezentare persoanele cu dizabilități schimbă normele și percepțiile sociale în raport cu acest grup). Dilema la care cercetările contemporane din domeniul dizabilității încearcă să ofere răspuns, din perspectiva interacționismului simbolic, se referă la modul în care persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale pot interacționa eficient cu mediul înconjurător (date fiind limitările funcționale ale acestora), modul în care ele își înțeleg propria valoare, precum și modul în care acestea contribuie la formarea percepțiilor societății despre persoanele cu dizabilități intelectuale.

Un rol important în definirea autoreprezentării îl au teoriile identității colective [3] dezvoltate prin contribuția mai multor cercetători din domeniile sociologie, psihologie, psihologie socială etc. Una dintre aceste teorii este **teoria identității sociale** (H. Tajfel și J. Turner). Teoria identității sociale este complexă, iar viziunile promotorilor acestei teorii au fost diferite, uneori chiar contradictorii. Toate însă explică fenomenul identității sociale prin intermediul relațiilor dintre un grup de apartenență și un grup din afară sau de referință. Raportat la conceptul de autoreprezentare, grupul de apartenență este reprezentat de persoanele cu dizabilități, iar grupul de referință – de persoanele fără dizabilități.

Potrivit acestei teorii, identitatea este ceea ce ne diferențiază de ceilalți, pe de o parte, dar și ceea ce ne dă sentimentul de a fi un tot unitar datorită unor caracteristici esențiale ale grupului de apartenență. Procesul de identificare socială este parte a auto-determinării, condiționând comportamentul individual și social [4]. Astfel, identitatea socială se referă la faptul că un individ este caracterizat prin trăsături de ordin social, care semnalează apartenența sa la un grup. În același timp, sentimentul de apartenență și fenomenul de identificare cu grupul nu sunt posibile decât în raport cu alte grupuri de non-apartenență. Astfel, în procesul de identificare socială individul se vede asemănător cu Noi, dar diferit de Ei.

Astfel, identitatea socială se construiește din interacțiunea concomitentă a două procese: de asociere și diferențiere, idee susținută și dezvoltată de sociologii M. Weber, St. Hall, L. Krappmann. Această idee este preluată și dezvoltată în cercetările din domeniul autoreprezentării persoanelor cu dizabilități, pentru a explica constituirea identității sociale a persoanelor cu dizabilități în calitate de autoreprezentanți.

Teoria identității sociale ajută, pe de o parte, la explicarea faptului de ce autoreprezentarea și activismul în rândul persoanelor cu dizabilități (mai ales dizabilități intelectuale și psihosociale) au caracter limitat. Pe de altă parte, teoria identității este utilă în explicarea modului în care autoreprezentarea poate avea un rol important în schimbarea imaginii stereotipizate despre identitatea persoanelor cu dizabilități. Astfel, o creștere a implicării persoanelor cu dizabilități în procesele decizionale, în viața comunității și în piața muncii poate schimba imaginea colectivă tradițională despre ele ca fiind inapte și inadecvate în una valorizantă (persoane active, competente, motivate și independente). Această evoluție (din stereotipuri negative către modele pozitive de identitate și com-

portament ale persoanelor cu dizabilități) este condiționată de capacitatea și gradul de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități. Prin adoptarea unor roluri mai active și independente, acești indivizi își redefinesc identitatea în societate și contribuie la modificarea percepțiilor și a modului în care sunt tratați de către ceilalți membri ai societății.

O altă perspectivă importantă în definirea conceptului de autoreprezentare o are **teoria puterii** elaborată de Foucault. Potrivit acesteia, puterea reprezintă „orice forță în cadrul interacțiunilor sociale care împinge, îndeamnă sau obligă pe cineva să facă ceva” [5]. Puterea rezultă din diferențele și inegalitățile care există în relațiile interumane. Ea nu este localizată în anumite instituții, ci este exercitată în cadrul relațiilor sociale. Puterea nu mai este concepută ca venind exclusiv de sus în jos (de la grupuri opresive la cele opresate), ci poate crea premise pentru manifestarea egalității. Un rol important în exprimarea puterii revine discursurilor ca o acțiune socială. Scopul manifestării puterii este de a crește gradul de conștientizare a oamenilor cu privire la modul în care puterea le-a modelat modul de a fi, de a gândi și de a acționa, iar creșterea nivelului de conștientizare să facă posibil ca ei să-și schimbe modul de a fi, de a gândi și de a acționa. În contextul acestei teorii, cercetătorii din domeniul dizabilității (T. Blackmore, S. Hodgkins) [6] definesc autoreprezentarea ca un instrument de manifestare și exercitare a puterii persoanelor cu dizabilități care au fost tradițional opresate și inegale cu ceilalți membri ai societății. Discursurile promovate de persoanele cu dizabilități au contribuit la crearea unei identități colective a acestora, persoanele cu dizabilități reușind să înființeze organizații care să le reprezinte valoarea, interesele, drepturile etc. Prin această configurare a propriei puteri, persoanele cu dizabilități au reușit reconstruirea statutului lor social. Organizându-se într-o adevărată mișcare politică și acționând ca o voce a schimbării, persoanele cu dizabilități au reușit să devină din subiecți ai puterii, agenți ai acesteia, reușind să schimbe paradigma de abordare a dizabilității. Teoria lui Foucault este utilizată de cercetătorii britanici pentru a explica apariția rețelelor de autoreprezentare și transformarea acțiunilor lor în mișcarea de autoreprezentare din Marea Britanie.

Conceptul de autoreprezentare își are fundamentarea în perspectivele **teoretice ale incluziunii și excluziunii sociale**. Excluziunea socială ca concept a intrat în discursul academic și cel al politicilor publice în anii 70 ai secolului trecut, referindu-se la anumite grupuri de persoane care nu își găsesc un loc în societate (Lenoir, 1974) [7]. Aceste grupuri (definite în retorica excluziunii ca dezavantajate, defavorizate, marginalizate, izolate etc.) se confruntă cu multiple probleme sociale, iar persoanele cu dizabilități se regăsesc printre ele cu precădere, în special datorită factorilor individuali care le definesc (deficiențe fizice, intelectuale, senzoriale etc.). Din multitudinea de definiții ale conceptului de excluziune socială, ne vom referi la excluziune ca negare a participării unor grupuri de persoane minoritare la diferite aspecte ale vieții politice, economice și sociale, ca fiind cel mai relevant din perspectiva autoreprezentării. Participarea este atât o precondiție, cât și o parte componentă a autoreprezentării. Neparticiparea condiționează inegalitatea și lipsa de dreptate socială, care, la rândul lor, accentuează marginalizarea și izolarea socială a persoanelor cu dizabilități.

Incluziunea socială ca concept nu are o referință exactă în timp (precum cel de excluziune), dar este frecvent utilizat în discursul public și academic al anilor 2000 pentru a defini măsurile de combatere a excluziunii sociale. Analiza literaturii de specialitate din domeniu arată că incluziunea socială este un concept multidimensional și definirea acestuia ține cont de multiplele dimensiuni: recunoașterea valorii unei persoane și/sau grup, potențialul de dezvoltare umană, mediu care să permită oportunități de dezvoltare, implicare și angajament, asigurarea de bunăstare materială, garantarea și asigurarea drepturilor omului etc. Fără a subestima importanța fiecărei dimensiuni, vom evidenția dimensiunea de implicare și angajament în intenția de a studia raportul dintre incluziune socială și autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități. M. Luxton [8] menționează că implicarea și angajamentul reprezintă elemente valorizante pe agenda grupurilor de presiune minoritare (feministe, antirasiste, ale persoanelor cu dizabilități) în eforturile lor de a promova incluziunea socială. Astfel, incluziunea socială se referă nu doar la o simplă recunoaștere a drepturilor pentru persoanele marginalizate, ci și la crearea premiselor de participare a acestor grupuri în toate sferile vieții sociale.

O importantă contribuție o au teoriile psihologice, una dintre ele fiind cea a autodeterminării, elaborată și dezvoltată de către Ryan și Deci [9]. **Teoria autodeterminării** pornește de la premiza că ființa umană este o ființă activă, care manifestă continuu o mare varietate de comportamente. Acestea sunt condiționate de trei nevoi psihologice de bază: autonomie, competență și relație. Potrivit teoriei, nevoile psihologice, sub influența diferitor factori de ordin intern și extern, motivează omul să acționeze. Prin urmare, teoria autodeterminării este o teorie a motivației. În explicarea teoriei, autorii fac referință la două tipuri de motivație: extrinsecă și intrinsecă. Motivația extrinsecă se referă la comportamente ale oamenilor condiționate de recompense externe (acumulare de bani, recunoaștere socială, evitarea unor pedepse etc.), iar motivația intrinsecă se referă la comportamente condiționate de recompense interne (necesitatea de a dobândi cunoștințe, nevoia de independență etc.). Teoria autodeterminării încearcă să stabilească în ce măsură comportamentul uman este influențat de acești factori interni și externi și cum aceștia afectează motivația de a acționa.

Sfera dizabilității a preluat teoria autodeterminării în anii 1990, odată cu apariția unui nou cadru de înțelegere a dizabilității (model social), care a influențat domeniul de cercetare [10]. Primul care aplică teoria autodeterminării în domeniul dizabilității a fost cercetătorul american M.L. Wehmeyer, prin cercetările efectuate în mediile școlare cu copii cu dizabilități intelectuale [11]. Explorările lui Wehmeyer au fundamentat o iterație a teoriei autodeterminării, care a finalizat cu fundamentarea unei noi teorii – **teoria agentului causal** (Causal Agency Theory). Potrivit acestei teorii, individul este cel care face ca lucrurile să se întâmple în viața sa, care *cauzează* anumite lucruri. El reprezintă un *agent causal*; în mod specific, persoana acționează pentru a obține un anumit rezultat sau pentru a crea o anumită schimbare. Acțiunile persoanei sunt direcționate către un scop, iar persoana care acționează astfel nu poate fi decât autodeterminată. Oamenii autodeterminați (adică agenții cauzali) acționează în serviciul obiectivelor liber alese.

Un agent cauzal deține câteva abilități: autocunoaștere, gestionarea propriilor acțiuni, atingerea obiectivelor, rezolvarea problemelor și autoreprezentare.

Rezultatele cercetărilor, care au fundamentat teoria agentului cauzal (la care au aderat, de-a lungul timpului, și alți cercetători – Shogren K.A., Stancliffe R.J., Schwartz M.) statuează că persoana cu dizabilități, inclusiv cu dizabilități intelectuale, poate atinge anumite niveluri de autodeterminare, iar aceasta presupune dezvoltarea anumitor abilități ale persoanelor cu dizabilități, care să aibă un impact pozitiv în viața acestora. Printre aceste calități se includ capacitatea de a alege, de a rezolva probleme, de a stabili obiective și de a le atinge etc. Învățând abilitățile de autodeterminare în familie, persoana cu dizabilități poate socializa mai ușor, poate lua anumite decizii, își poate exprima nevoile sau expune punctele de vedere etc., iar acestea se exprimă, pe termen lung, în impact pozitiv asupra vieții private a persoanei cu dizabilități. Învățând abilitățile de autodeterminare în școală, persoana cu dizabilități demonstrează rezultate academice mai bune, fapt care, pe termen lung, contribuie la șanse mai mari de plasare pe piața muncii. Învățând abilitățile de autodeterminare la locul de muncă, persoana cu dizabilități demonstrează rezultate mai bune la locul de muncă etc. Oricare ar fi domeniul (viață privată, educație, muncă, sănătate etc.), finalitatea este o calitate mai bună a vieții. În plus, autodeterminarea se învață pe tot parcursul vieții, inclusiv de persoanele cu dizabilități intelectuale – o altă constatare a susținătorilor teoriei.

Abilitățile de autodeterminare ale persoanelor cu dizabilități le sunt utile nu doar pentru ca acestea să-și poată asigura un trai autosuficient, dar și pentru a lupta pentru drepturile tuturor persoanelor cu dizabilități, antrenându-se în acțiuni de pleoarie. Constatările promotorilor teoriei agentului cauzal indică asupra faptului că persoanele cu dizabilități manifestă un nivel mai mic de autodeterminare decât persoanele fără dizabilități, deoarece anturajul în care trăiesc este, mai degrabă, unul de dependență. Acest fapt generează impedimente în dezvoltarea automotivării și a oportunităților pentru a acționa. Prin urmare, cu cât mediul este mai puțin restrictiv și cu cât creează mai multe oportunități pentru persoana cu dizabilități de conștientizare a dizabilității, a punctelor sale forte și a limitărilor, de stabilire a obiectivelor, de dezvoltare a abilităților de luare a deciziilor, de exprimare a opiniilor etc., cu atât gradul de autodeterminare a persoanei cu dizabilități va fi mai mare.

Importantă pentru explicarea istoriografică a fenomenului de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități este și **teoria participării**, descrisă de M. Bulgaru și M. Dillion în lucrarea *Concepte fundamentale ale asistenței sociale* [12]. Autoarele descriu două feluri de participare – politică (pe baza justiției sociale) și terapeutică. În contextul nostru, prezintă interes teoria participării politice. Astfel, autoreprezentarea s-a manifestat ca o reacție a persoanelor cu dizabilități la in justiția socială, prin care nu persoanele cu dizabilități erau cele care decideau asupra oricăror aspecte ale vieții lor, ci persoanele care le ofereau suport și îngrijire, indiferent dacă este vorba de familie sau specialiști. Potrivit acestei teorii, persoanele cu dizabilități trebuie să fie implicate în toate procesele decizionale (de orice nivel – personal, comunitar, național etc.) care au influență asupra

vieților lor, participarea însemnând că opiniile persoanelor cu dizabilități trebuie luate în considerare, iar deciziile – consultate cu acest grup de persoane.

În lucrarea sa, *Disability Theory* [13], T. Siebers exprimă necesitatea introducerii unei noi teorii în știință – **teoria dizabilității**. Siebers aduce câteva argumente în acest sens, unul dintre ele fiind necesitatea de a teoretiza cercetările din domeniul dizabilității aflate în expansiune. Un rol important în fundamentarea teoriei dizabilității Siebers îl acordă conceptualizării dizabilității. Este reiterat drept eronată abordarea dizabilității ca o deficiență, eșec sau ghinion al persoanei (fiind criticat modelul medical) și fortificată abordarea potrivit căreia dizabilitatea trebuie privită ca identitate socială minoritară (model social). Deși nu face referință, în mod expres, la conceptul de autoreprezentare în încercarea de a înainta demersul pentru o nouă teorie în știință, Siebers face referință la manifestarea identității minoritare de către persoanele cu dizabilități. Autorul menționează în lucrarea sa că atunci când sentimentul de inechitate străbate conștiința identității minoritare și indivizii cu dizabilități nu mai pot găsi justificare rezonabilă cu referire la abordarea și tratamentul diferențiat al societății în raport cu ei, aceștia încep să dezvolte modalități de a schimba opinia majoritară despre persoanele cu dizabilități. Totodată, Siebers menționează că scopul teoriei dizabilității este să vorbească despre, pentru și cu persoanele cu dizabilități. Astfel, această ultimă componentă (a vorbi cu persoanele cu dizabilități), presupune ca acest grup de persoane să se implice în procesul de fundamentare a teoriei dizabilității, iar opiniile lor să fie luate în considerare în dezvoltarea acesteia. Putem concluziona că acestea reprezintă o modalitate prin care persoanele se autoreprezintă, contribuind astfel la fundamentarea și dezvoltarea teoriei dizabilității.

La fundamentarea teoriei dizabilității au contribuit numeroși alți cercetători, printre care M. Oliver, J. Shapiro, D. Goodley, B. Shoultz. Cercetătorul britanic M. Oliver și-a fundamentat scrierile în propria experiență de viață, dobândind dizabilitatea în urma unor împrejurări nefaste. În lucrarea intitulată *Understanding disability: From theory to practice* [14] Oliver prezintă modul în care s-a prefigurat mișcarea persoanelor cu dizabilități fizice din Marea Britanie din anii 70-80 ai secolului trecut, el fiind și unul dintre promotorii acestei mișcări. Persoanele cu dizabilități au inițiat demersuri ample de revendicare a drepturilor lor, prin intermediul asociațiilor și alianțelor pe care le-au creat. Oliver explică importanța acțiunilor colective ale persoanelor cu dizabilități în eforturile lor de a aduce pe agenda politică problemele cu care se confruntă acestea.

O contribuție similară este remarcată în lucrările cercetătorului american J. Shapiro [15], care explică configurarea mișcării de autoreprezentare din Statele Unite ale Americii (dar și din alte țări ale lumii), provocările cu care se confruntă aceasta, dar și impactul pe care-l are asupra vieților persoanelor cu dizabilități.

Contribuția cercetătorului B. Shoultz [16] este importantă pentru înțelegerea istoricului autoreprezentării, a formelor de autoreprezentare (individuală, de grup și ca mișcare) și a provocărilor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități intelectuale în eforturile lor de autoreprezentare. Ideile lui Shoultz cu privire la autoreprezentare au o contribuție valoroasă în explicarea rolului părinților și persoanelor de suport în dezvoltarea

tarea abilităților de autoreprezentare ale persoanelor cu dizabilități, dar și a limitărilor pe care aceștia le pot impune, în mod conștient sau nu, persoanelor cu dizabilități.

Analiza literaturii de specialitate a scos în evidență că mișcarea de autoreprezentare a fost criticată de unii cercetători, printre care Jackson, Beresford, Campbell. Criticile își găsesc argumentarea fie în capacitățile persoanelor cu dizabilități (capacități limitate de înțelegere a contextelor, problemelor, nevoilor personale sau ale altor persoane în situații similare; de formulare și livrare a unui mesaj de o manieră coerentă etc.), fie de influențele părinților sau ale persoanelor de suport. Aceștia susțin că grupurile de autoreprezentare nu reprezintă, în mod autentic, vocile persoanelor cu dizabilități intelectuale, ci mai degrabă acestea sunt reprezentate de părinții sau rudele lor, ori chiar de persoanele fără dizabilități.

O altă teorie vizată în procesul de analiză istoriografică a conceptului de autoreprezentare o reprezintă **teoria valorizării rolurilor sociale** a lui W. Wolfensberger [17]. Potrivit teoriei, pentru a se bucura de lucrurile bune din viață, oamenii trebuie să aibă roluri sociale valorizante. Numai având roluri sociale valorizante o persoană considerată de cei din jur „anormală” poate utiliza toate oportunitățile pe care le oferă o societate pentru a duce o viață plină și decentă. Valorizarea rolului social a servit ca temelie pentru mișcarea de dizabilitate și/sau cea de autoreprezentare în pledoariile lor pentru dezinstituționalizare, dezvoltarea serviciilor comunitare, abilitare economică și oportunități de angajare în câmpul muncii, educație incluzivă, participare în luarea deciziilor etc. pentru persoanele cu dizabilități. Conceptul de roluri sociale valorizate, propus de W. Wolfensberger, prezintă un interes major în cercetarea autoreprezentării, deoarece, potrivit acestei abordări, persoanele devalorizate (din categoria cărora fac parte și persoanele cu dizabilități) sunt împuternicite și implicate să contribuie la propria incluziune socială prin promovarea unei imagini pozitive, iar rolurile sociale valorizante ajută la compensarea sau chiar depășirea situațiilor de excluziune.

O sursă importantă care arată evoluția istorică a cercetării fenomenului de autoreprezentare o constituie rapoartele și publicațiile platformelor internaționale ale autoreprezentanților, precum *Inclusion international*, *Inclusion Europe*, dar și ale rețelelor și/sau ale organizațiilor care operează la nivel național, în diferite părți ale lumii. Spre deosebire de multitudinea de documente elaborate de către reprezentanții mediului academic, acestea sunt realizate cu consultarea opiniei și expertizei persoanelor cu dizabilități. În plus, informațiile sunt prezentate în formate accesibile pentru persoanele cu dizabilități intelectuale.

În cazul Republicii Moldova, adițional celor menționate *supra*, o categorie de surse esențiale pentru analiza constituirii și evoluției autoreprezentării în țara noastră o constituie rezultatele proiectelor implementate de **organizațiile societății civile** (OSC) din sursele financiare ale partenerilor de dezvoltare (donatori). În acest sens, sunt de menționat diversele materiale elaborate de către OSC active din domeniul dizabilității, precum I.P. Keystone Moldova, Centrul „Speranța”, A.O. Femeia și Copilul – Protecție și Sprijin, Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, A.O. Motivație, A.O. Azi etc.

Nu în ultimul rând, o contribuție valoroasă au discuțiile și interacțiunile cu grupurile de autoreprezentanți și persoanele cu dizabilități împuternicite în materie de autoreprezentare și pledoarie cu suportul acestor OSC.

CONCLUZII

Prezentul articol aduce în prim plan perspectivele conceptual-teoretice esențiale pentru înțelegerea conceptului de autoreprezentare a persoanelor cu dizabilități. În fundamentarea conceptului au fost analizate multiple teorii, de la cele clasice la cele contemporane. Aceste teorii includ, printre altele: structural-funcționalismul, interacționismul simbolic, teoria identității sociale, teoria puterii lui Foucault, teoria autodeterminării și agentului cauzal, și teoria valorizării rolurilor sociale.

Mai multe aspecte argumentează importanța acestor teorii. Pe de o parte, acestea contribuie la clarificarea și conturarea conceptului de autoreprezentare în contextul specific al dizabilității. Pe de altă parte, aceste teorii oferă o perspectivă asupra evoluției conceptului în ultimele decenii, ilustrând modul în care acesta a devenit o temă semnificativă în cercetările științifice din domeniul dizabilității în diverse țări ale lumii. În al treilea rând, perspectivele teoretice plasează conceptul de autoreprezentare într-un cadru multidimensional (interacțiune socială, identitate socială, motivație, putere, activism, implicare și participare etc.). Nu în ultimul rând, aceste teorii argumentează și justifică necesitatea introducerii conceptului de autoreprezentare în discursul științific din Republica Moldova, deschizând astfel noi orizonturi de cercetare și dezvoltare în domeniul dizabilității.

Referințe:

1. GRAY, B., JACKSON, R. *Advocacy and Learning Disability*. London: Jessica Kingsley, 2002. 256 p. ISBN: 1853029424
2. BARTON, L., TOMLINSON, S. *Special Education and Social Interests*. London: Routledge, 2012. Disponibil: <https://books.google.md/books?id=Rg8IE1rbPucC&pg=PA224&lpg=PA224&dq=symbolic+interactionism+self-advocacy&source=bl&ots=4HODssNLWV&sig=ACfU3U3mxPHY1dH39iw-rwoYblQK195BVw&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwillfuQqs3pAhURwMQBHeSKChgQ6AEwEHoECAGQAQ#v=onepage&q=symbolic%20interactionism%20self-advocacy&f=false> [Accesat: 08.09.2021]
3. RUSU, H.M. Teorii ale identității colective: între esențialism și constructivism. De la identitate la identificare. În: *Sociologie Românească*. Volumul VII, 2009, nr. 1, pp. 31-44. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/295907097_Teorii_ale_identitatii_colective_intre_esentialism_si_constructivism_De_la_identitate_la_identificare [Accesat: 01.09.2021]
4. BULGARU, M., OCERETNÎI, A. *Tineretul studios: dimensiuni ale identității sociale*. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 212.

5. LYNCH, R.A. Foucault's theory of power. In: *Taylor D. Michel Foucault: Key Concepts*. Acumen Publishing Ltd.: 2011, pp. 13-26.
6. GOODLEY, D., HUGHES, B., DAVIS, L. *Disability and Social theory. New Developments and Directions*. London: Palgrave MacMillan, 2012. 361 p.
7. LENOIR, R. *Les exclus*. Paris: Seuil, 1974. 177 p.
8. LUXTON, M. *Feminist perspectives on social inclusion and children's well-being*. Toronto: The Laidlaw Foundation, 2002, p. 40.
9. RYAN, R.M., DECI, E.L. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. The Guilford Press, 2017. ISBN: 1462528767,9781462528769
10. STANCLIFFE, R.J., WEHMEYER, M.L. et al. *Choice, Preference, and Disability: Promoting Self-Determination Across the Lifespan*. Springer Nature, 2020. ISBN: 9783030356835,3030356833
11. SHOGREN, K.A., WEHMEYER, M.L., MARTINIS, J., BLANCK, P. *Supported Decision-Making: Theory, Research, and Practice to Enhance Self-Determination and Quality of Life*. Cambridge University Press, 2018, pp. 68-93. ISBN: 1108475647,9781108475648
12. BULGARU, M., DILION, M. *Concepte fundamentale ale asistenței sociale*. Chișinău: CEP USM, 2000. 316 p.
13. SIEBERS, T. *Disability Theories*. USA: University of Michigan, 2008. 240 p.
14. OLIVER, M. *Understanding disability: From theory to practice*. Macmillan International Higher Education, 1995. 203 p.
15. SHAPIRO, J.P. *No pity: people with disabilities forging a new civil rights movement*. New York: Times Books, 1993. 382 p.
16. SHOULTZ, B. *More thoughts on self-advocacy: the movement, the group, and the individual*. New York: Syracuse University, 1997. Disponibil: <https://thechp.syr.edu/more-thoughts-on-self-advocacy-the-movement-the-group-and-the-individual/> [Accesat: 03.02.2022]
17. WOLFENBERGER, W. *Social Role Valorization*. New York: Syracuse University, 2004. 139 p.